

ISSN 2149-9845

E-ISSN 2636-7807

TÜRKİYE
DİN EĞİTİMİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF RELIGIOUS EDUCATION STUDIES (TJRES)

مجلة بحوث التربية الدينية التركية

Sayı/Number 5

İzmir - 2018

TÜRKİYE DİN EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Turkish Journal of Religious Education Studies

Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları altı ayda bir yayımlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir.

Turkish Journal of Religious Education Studies is an international, peer reviewed and biannual journal.

Sayı/Number 5 • Haziran/June 2018 • ISSN 2149-9845 • E-ISSN 2636-7807

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Owner and Chief Executive Officer

Mehmet BAHÇEKAPILI

Baş Editör / Editor in-Chief

Mustafa USTA

Sayı Editörü / Editor

Mehmet BAHÇEKAPILI

Editörler / Editors

Siebren MIEDEMA (VU University Amsterdam)	Christopher G. ELLISON (The University of Texas at San Antonio)
Cemal TOSUN (Ankara Üniversitesi)	Recai DOĞAN (Ankara Üniversitesi)
Muhittin OKUMUŞLAR (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Zeki Salih ZENGİN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Nurullah ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)	Michael NIELSEN (Georgia Southern University)
Ahmet KOÇ (Marmara Üniversitesi)	Friedrich SCHWEITZER (Eberhard Karls Universität Tübingen)
Mehmet BAHÇEKAPILI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Süleyman AKYÜREK (Erciyes Üniversitesi)
Safnaz ASRİ (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Mohammed DERRADJ (University of Algeria II)
Ednan ASLAN (Universität Wien)	Kenan SEVİNÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Murat Şimşek (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Kitap Değerlendirme Editörleri / Book Review Editors

Hakkı KARASHAHİN (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)	Ahmet GEDİK (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi) -
Ahmet Ali ÇANAĞCI (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)	

Yayın Kurulu / Editorial Board*

Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Ayman AGBARIA, University of Haifa (ISRAEL)
Muhsin AKBAŞ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Süleyman AKYÜREK, Erciyes Üniversitesi (TURKEY)
Ednan ASLAN, Universität Wien (AUSTRIA)	Safnaz ASRİ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Nedim BAHÇEKAPILI, Islamitische Universiteit Europa (HOLLAND)	Mehmet BAHÇEKAPILI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
İrfan BAŞKURT, İstanbul Üniversitesi (TURKEY)	Bayraktar BAYRAKLI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Bezza BİLGİN, Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Ahmet Ali ÇANAĞCI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Mohammed DERRADJ, University of Algeria II (ALGERIA)	Abdurrahman DODURGALI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Recai DOĞAN – Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Christopher G. ELLISON, The University of Texas at San Antonio (USA)
Ahmet GEDİK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Recep Emin GÜL, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Hülya HACISMAİLOĞLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Michael NIELSEN, Georgia Southern University (USA)
Hakkı KARASHAHİN, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Recep KAYMAKCAN, Sakarya Üniversitesi (TURKEY)
Ahmet KOÇ, Marmara Üniversitesi (TURKEY)	Mustafa KÖYLÜ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi (TURKEY)
Muhittin OKUMUŞLAR, Necmettin Erbakan Üniversitesi (TURKEY)	Siebren MIEDEMA, VU University Amsterdam (HOLLAND)
Friedrich SCHWEITZER, Eberhard Karls University (GERMANY)	Halil İbrahim ŞENAVCU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Bülent UÇAR, Universität Osnabrück (GERMANY)	Mustafa USTA, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Edmunt WEBER, Universität Frankfurt am Main (GERMANY)	Samet YAĞCI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY))

*Soyadına göre alfabetik sırada / In alphabetical order by surname

Kapak Tasarımı / Cover Design

Furkan Selçuk Ertargin

Tasarım / Graphic Design

Mehmet BAHÇEKAPILI - Safnaz ASRİ

Baskı / Printed By - Baskı Tarihi / Printed Date

Limit Ofset – 15.06.2018

Yer alınan indeksler / indexed and abstracted by

Proquest, Directory of Research Journals Indexing, Academic Resource Index (ResearchBib), Bielefeld Academic Search Engine, Eurasian Scientific Journal Index, OPENAIRE, JournalTOCS, Ideallionline.

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

MAKALELER/ARTICLES

Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminde Öğretim Programı Ders Kitabı Uyumu
Adaptation of Curriculum-Textbook in Religious Culture and Moral Knowledge Instruction in
Secondary Education
SAFİNAZ ASRİ / 9-50

Türkiye’de Cami Görevlilerinin Yetiştirilmesi ve İstihdamı (1924-2014)
The Training and Employment of Mosque Officials in Turkey (1924 and 2014)
İBRAHİM ARAS / 51-72

İslam Hukuku Açısından Kürtaj
Abortion in Terms of Islamic Law
MEHMET DİRİK / 73-96

Önde Gelen Bir Nahiv Âlimi Olarak İbn Hişâm ve el-Câmi’u’s-Sağîr Adlı Eseri
A Leading Nahw Scholar Ibn Hisham and His Work “el-Cami’u’s-Sagir”
YUSUF SELLER / 97-117

Zacharias Frankel ve Solomon Schechter’in Entelektüel Kişilikleri ve Muhafazakar Yahudiliğe
Etkileri
Zacharias Frankel and Solomon Schechter’s Intellectual Personalities and Their Effects on
Conservative Judaism
İSMAİL BAŞARAN / 119-128

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ/ BOOK REVIEWS

Aydın, M. Ş. (2017). *Din eğitimi bilimi. Kayseri: Kimlik*
CEMİL OSMANOĞLU / 129-132

Vurgun A. (2017). *II. Abdülhamid Dönemi İlköğretimde Ahlak Eğitimi, İstanbul: Yeditepe.*
SAMET YAĞCI / 132-135

Akyürek, S.(2016). *Din Öğretimi –Model Strateji Yöntem ve Teknikler. Ankara: Nobel.*
DUDU TÜRK / 136-137

Günay, Ü. (2000). *Din sosyolojisi. Ankara: İnsan*
SEVGİ SAVCI BAHÇEKAPILI / 138-140

günümüz din eğitimi pratiği açısından anlamının güncel örneklerle çok yönlü olarak tartışılmış olmasıdır.

Çalışmanın en önemli özelliklerinden birisi din eğitimi gerçekliğine objektif ve eleştirel bir perspektifle yaklaşmasıdır. Bilindiği gibi Türkiye’de birçok konuda olduğu gibi din eğitimi gerçekliği de söz konusu olduğunda aşırı uçlara savrulmuş, yer yer yüceltici ya da tümenden dışlayıcı birçok tavır gelişmiştir. Bu tavırların tuzağına düşmeden din eğitiminin problemlerini soğukkanlılıkla tartışmak, özgün ve yapıcı çözümler getirmek, kısaca birçok “yükü” meseleye bilimsel bakımdan ışık tutmak hayli zor, cesaret, emek ve maliyet isteyen bir iştir.

Çalışmanın bir diğer önemli özelliği pedagojik bir kurguyla anlamayı, derinleşmeyi, metne hâkimiyeti kolaylaştırıcı birçok etkinlik örneği içermesidir. Eserin okuru sürekli düşünmeye, tartışmaya, araştırmaya yönlendirmesine yönelik içeriği ve tasarımıyla alanındaki diğer çalışmalardan önemli ölçüde ayrıldığı söylenebilir.

Gerek ele aldığı konuların güncelliği ve derinliği gerekse konuları ele alışındaki bilimsel ve özgün üslubuyla *Din Eğitimi Bilimi* alanında önemli bir boşluğu dolduracak niteliktedir.

Vurgun A. (2017). II. Abdülhamid dönemi ilköğretimde ahlak eğitimi. İstanbul: Yeditepe, 112s.

Samet YAĞCI*

E-Mail: sametyagci@gmail.com

Tarih öğretmenliği bölümünü bitiren ve “Türkiye’de Milli Tarih Anlayışı ve Öğretimi” adlı teziyle 2014 yılında yüksek lisansını tamamlayan Ahmet Vurgun, Türk eğitim tarihi, tarih eğitimi ve yerel tarih alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

“II. Abdülhamid Dönemi İlköğretimde Ahlak Eğitimi” isimli kitabıyla II. Abdülhamid dönemi ilköğretimde ahlak eğitimine odaklanan Vurgun, bu dönemdeki eğitim politikalarının ve eğitim alanında yaşanan gelişmelerin bilinmesinin modern Türkiye’yi anlamada önemli olduğuna vurgu yapmakta, günümüzde değerler eğitimi adıyla işlenen derslerin bundan

---

* Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.

yaklaşık yüz yıl önce ahlak dersi olarak müfredatta yer aldığına dikkat çekerek bu eseriyle ahlak eğitiminde dün ile bugün arasına bir köprü kurmaktadır.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda pek çok değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Bu değişim ve dönüşüm alanlarından biri de eğitimidir. Devletin kendi ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda bireyler yetiştirmek için eğitim-öğretimde yeni düzenlemeler yapmaya başladığı II. Mahmut döneminden itibaren, ilköğretimden yükseköğretime eğitime nitelik ve nicelik açısından pek çok adım atılmıştır. Devletin varlık yokluk mücadelesi verdiği II. Abdülhamid döneminde (1876-1908) ise genel eğitimin imparatorluğun her yerine yaygınlaştırılmasına önem verilmiş, dindar bir nesil yetiştirmek ve böylece ülkenin birlik ve beraberliğini sağlayarak yıkılmasına mani olmak düşüncesi, eğitimdeki gelişmelere yön vermiştir. Bu bağlamda iptidaiden başlanarak rüşdiye, idadi ve mülkiyelerin müfredatlarına ahlak dersleri konulmuş, bu derslerle ilgili kitaplar hazırlanmış, ahlak eğitiminin üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Kitap, böyle bir tarihi sürecin en sancılı dönemlerinden birine yönelerek ahlak eğitimi bağlamında dönemin siyasi ve sosyo-kültürel pek çok özelliğine ışık tutmaktadır.

Üç bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde ahlak kavramıyla ilgili tanımlara yer verilerek ahlak ve eğitim arasındaki ilişkiye değinilmektedir. Yazara göre olumlu ve olumsuz davranışlar üzerine inşa edilen ahlak eğitimi; ahlaki kaidelerin (normlar sistemi), olumlu eğilim ve duyguları desteklemek, olumsuz eğilim ve duyguları engelleyip zayıflatmak için eğitim yoluyla öğrencilere verilmesi olarak açıklanmakta, Osmanlı'dan günümüze ahlak eğitiminde bu inşa sürecinin devam ettiği ifade edilmektedir. Birinci bölümde ele alınan diğer bir konu, "Türkiye'de modern eğitimin gelişimi ve Tanzimat döneminde ahlak eğitimi" başlığı altında ele alınmıştır. Burada Osmanlı'nın modernleşme çabalarının bir ayağını oluşturan sivil eğitim hakkında yapılan çalışmalara değinilmekte, ıslah hareketlerinde sivil eğitimin sosyal bir disiplin vasıtası olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Modernleşme dönemine kadar eğitimin temel karakteristiğini oluşturan dini özellik ve ahlaki değerlerin bu dönemde de varlığını devam ettirdiği fakat eğitimin tamamlayıcı bir unsur olarak bunların önemli görüldüğü belirtilmekte ve müfredatlara konan dini ve ahlaki içerikli derslerden ve yazılan ders kitaplarından örnekler verilerek konuya ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu anlamda odaklanılan konu itibarıyla Sadık Rifat Paşa tarafından yazılan ve 1847'lerden 1870'lere kadar Anadolu ve Rumeli'deki bütün sıbyan/ibtidai mekteplerine dağıtılarak elif-ba'dan sonra ikinci kitap olarak okutulan "Ahlak Risalesi", Tanzimat döneminin eğitim politikalarını göstermesi bakımından önemli görülmektedir.

Eserde çocuklara kazandırılmak istenen ahlaki davranışlarla ilgili kullanılan "*din ve akılcı uygundur*" ifadesi, Tanzimatçıların genelde eğitim, özeldede ahlak eğitiminde din-akıl eksenli bir yaklaşım ortaya koymaya çalıştıkları şeklinde yorumlanmakta, buradan gelenek ve modern değerlerin birlikte inşa edilmeye çalışıldığı çıkarımında bulunmaktadır ki kanaatimizce de ıslah hareketlerinde bu durumun açıkça gözlemlendiğini söylemek

mümkündür. Yine Tanzimat döneminde eğitimde önemli değişimlere kapı aralayan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (1869) ile ortaya çıkan gelişmeler ele alınmakta, nizamnamede ahlak derslerine yer verildiği belirtilerek ahlak eğitiminin önemini devam ettirdiği ortaya konmaktadır. Bu dönemde Selim Sabit Efendi tarafından 1870 yılında yazılan “Rehnüma-yı Muallimin” adlı eser, eğitim alanında yaşanan en önemli gelişmelerden biri kabul edilmektedir. Çağdaş bir pedagog olarak görülen Selim Sabit Efendi’nin bu kitabıyla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca kitapta ilköğretimde birinci yılda alfabeden sonra Kur’an’ın ezberlenmesi ve ahlaki metinlerin okutulması yönünde tavsiyelerde bulunulması önemli görülmüştür.

Kitabın ikinci bölümünde II. Abdülhamid döneminde eğitim ve ahlak eğitimi başlığı altında Türkiye’nin modernleşme tarihinde eğitimin/maarifin önemli bir mesele/dava olarak ortaya çıktığı belirtilerek özellikle III. Selim, II. Mahmut dönemlerinden itibaren başlayan sürecin II. Abdülhamid döneminde bizzat sultan tarafından devam ettirildiği çeşitli örneklerle ortaya konmaktadır. Buna göre II. Abdülhamid, devletin içinde bulunduğu şartları dikkate alarak devletin tabii dayanağı olan Müslüman tebaaya öncelik verdiği, düvel-i muazzama olarak nitelenen devletlerin saldırılara ve ayrılıkçı fikir akımlarına karşı ülke bütünlüğünü sağlayacak politikalar geliştirmeye çalıştığı, bu amacı gerçekleştirmek için eğitimin stratejik bir önem taşıdığı belirtilmektedir. Eğitim vasıtasıyla *bir sonraki nesli kurtaracak olan ve devleti ayakta tutacak olan bir reformcu kadro* yetiştirilmek istendiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla II. Abdülhamid’in eğitim anlayışını dönemin şartlarını da göz önünde bulundurarak bu çerçevede değerlendirmenin daha doğru bir yaklaşım olacağı ifade edilmektedir. Bu noktadan hareketle II. Abdülhamid döneminde eğitimin bütün ilerlemelerin hazırlayıcısı olmasına yönelik önemli adımlar atıldığına, Müslüman tebaanın okullaşma oranını yükseltmek için özellikle ilköğretim kurumlarından başlanarak orta ve yüksek dereceli pek çok okulun kurulduğuna ve eğitimin “*Memalik-i Osmaniye*” sathına yayılmaya çalışıldığına vurgu yapılmıştır. Nitekim Sultan’ın “*maarifperver*” olarak nitelendirilmesinin sebebinin de bu olduğu belirtilmiştir.

II. Abdülhamid dönemi eğitim politikalarının devrin şartlarını dikkate alarak değerlendirmek gerektiğine dikkat çeken Vurgun, bu dönemde ülkede faaliyet gösteren yabancı okulların ve misyonerlik faaliyetlerinin saray tarafından ülke için büyük bir tehlike olarak gördüğünü belirtmekte; sarayın, Müslüman okulları iyileştirerek, okulsuz ve camisiz köy bırakmayarak ve çağın gerektirdiği okullarda usul-i cedit ile eğitim yaparak bu tehlikeye karşı önlem almaya çalıştığını, mücadelede en doğru yolun bu olduğuna inandığını belirtmektedir. Bu durumun müfredatlara konulan derslere ve ders kitaplarının içeriklerine de yansıtıldığını belirten Vurgun, çeşitli örneklerle bu uygulamalar hakkında bilgi vermiştir. Bu bağlamda gerek geleceğin vatandaşlarının kültürel ve ahlaki açıdan bilinçlendirilmesi gerekse toplumsal problemlerin altından ahlak eğitimi ile kalkılacağına inanılmasının, küçük yaştan itibaren hem örgün hem de yaygın eğitimde ahlak eğitimine önem verilmesinde etken olduğu belirtilmiştir. Bu konudaki düşüncelerin sadece okullarla

sınırlı olmadığı roman, tiyatro, karikatür vb. kültür-sanat ve edebi alanlarda da ahlaka aykırı durumların tespit edilerek gerekli işlemlerin yapılmasının II. Abdülhamid'in ahlak konusundaki hassasiyetini göstermesi bakımından önemli olduğu ifade edilmiş, buradan hareketle merkezileşme ve modernleşme ekseninde kimlik kazanımı ve korunumu sürecinin dönemin önemli bir özelliği olduğuna vurgu yapılmıştır.

Bu bölümde değinilen bir başka husus ise II. Abdülhamid döneminde okullarda ahlaka ve ahlak eğitimine verilen önemdir. Vurgun; ahlakın okullarda kırmızıçizgi olarak görüldüğünü belirtmekte, öğrencilerin ahlaki vasıflara sahip olarak yetişmelerine özellikle dikkat edildiğini vurgulamakta, o dönemde ahlak ve disiplinin iç içe olduğunu çeşitli örneklerle ortaya koymaktadır. Bu örneklerle günümüzün yaklaşım ve uygulamaları arasında önemli farklılıklar olduğu dikkat çekmektedir. İkinci bölümde son olarak dönemin ilköğretim müfredatlarına yer verilmiş, 1880, 1891 ve 1900'lü yıllarda uygulanan programlardaki ahlak dersleri incelenmiştir.

II. Abdülhamid dönemi ahlak eğitimi anlayışının devletin kontrolünde basılan ders kitaplarından daha net bir şekilde anlaşılabilceğini belirten Vurgun, eserinin üçüncü bölümünde Maarif Nezaretince hazırlatılan ve Matbaa-i Amire tarafından basılarak İstanbul ve taşra kasaba ibtidâi mekteplerinin üçüncü, köy ibtidâi mekteplerinin dördüncü yıllarında okutulan "Rehnümâ-yı Ahlak" adlı ders kitabı hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.

Rehnümâ-yı Ahlak hakkında genel bir bilgi verdikten sonra kitabın içeriğine değinen Vurgun, konu başlıkları üzerine bazı değerlendirmeler yapmıştır. Buna göre kitapta pedagojik yönlerin bulunduğu belirtilmiş, "din ve akıl" kavramlarının bir arada kullanılmasının, II. Abdülhamid dönemi eğitim anlayışının özelliklerinden biri olarak gelenek ve modernitenin birlikte yürütülmeye çalışıldığının bir göstergesi olarak görüldüğü ifade etmiştir.

"II. Abdülhamid Dönemi İlköğretimde Ahlak Eğitimi", II. Abdülhamid dönemi politikalarını, eğitim zaviyesinden anlaşılması açısından önemli pencere açmaktadır. Günümüzde müfredatlara konulan ve gittikçe önem kazanan değerler eğitiminin tarihsel süreçteki izlerinin bulunup ortaya konması önemlidir. Kitabın hacim olarak küçük fakat içerik açısından doyurucu bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Dönemin şartları çerçevesinde genelde eğitim, özelden ahlak eğitimi konusundaki yaklaşım ve uygulamalar hakkında fikir edinmek için devlet kontrolünde hazırlatılan ve okullarda ders kitabı olarak okutulan Rehnümâ-yı Ahlak adlı eserin değerlendirilmesi ve ders kitabının aslı ve transkripsiyonunun kitapta birlikte verilerek okuyucuyla doğrudan buluşturulması çalışmaya önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir.